

Балобанова Дарія Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
м. Одеса

ГУМАНІЗАЦІЯ ЧИ ПОСИЛЕННЯ РЕПРЕСІЇ – СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДИНАМІКИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Обов'язковою ознакою, яка підлягає аналізу при дослідженні динаміки кримінального права та законодавства, є напрямок цієї динаміки, тобто та модифікація, яка відбувається на шляху одиниці «від ...до». Дослідження цієї складової динаміки кримінального права України представляє, напевно, найбільший інтерес, оскільки дозволяє встановити, які якісні зміни зазнали одиниці дослідження (кримінально-правова політика, кримінально-правова доктрина і кримінальне законодавство України, правозастосовна діяльність) в різні часові межі, на яких етапах вони зараз знаходяться і які тенденції у розвитку кримінального права нашої держави можуть бути виявлені.

Беручи за точку відліку момент прийняття Кримінального кодексу України 05 квітня 2001 р. та набрання ним чинності 01 вересня 2001 р., можна визначити дві основні, протилежні за суттю, риси розвитку кримінального законодавства. Одна з них визначається пом'якшенням кримінальної репресії (гуманізацією), друга – посиленням відповідальності за деякі злочинні прояви та запровадженням кримінальної відповідальності за певні діяння (криміналізацією та пеналізацією).

В ідеалі, взаємодія цих тенденцій повинна визначатися гнучкістю тактики кримінальної репресії, що змінюється на різних етапах. Об'єм кримінальної репресії залежить від об'єктивних та суб'єктивних факторів. Об'єктивні фактори розуміють під собою врахування стану структури, динаміки та рівні профілактики злочинності; суб'єктивні – рівень правосвідомості та правової культури суспільства [1, с. 37-38].

Об'єктивний фактор повинен слугувати підставою для зміни меж кримінальної відповідальності (їх розширення або звуження) в залежності від кримінологічних показників злочинності. Треба враховувати усі наявні статистичні дані про стан, динаміку та інші характеристики злочинності. Одними з юридико-кримінологічних підстав криміналізації є типовість і достатня поширеність антигромадської поведінки, але з урахуванням ступеня суспільної небезпеки та страху населення перед злочинністю, та динаміка суспільно небезпечних діянь з урахуванням причин і умов, що їх породжують. Не повинно криміналізуватися діяння, яке не є поширеним, або навпаки – поширеним настільки, що протидія ним кримінально-правовими засобами буде вкрай неефективною.

ГУМАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Матеріали міжнародного науково-практичного симпозіуму, 2016

Більш складним та інколи суперечливим виглядає вплив суб'єктивного фактору. Так, з підвищенням рівня правової культури та правосвідомості суспільства з'являється можливість звуження сфери кримінальної відповідальності та залишення її тільки для протидії найбільш небезпечним проявам людської поведінки (тероризм, насильницькі злочини, торгівля людьми, злочини проти власності, корупційні правопорушення тощо). Але поряд з тим, в деяких випадках, зростання нетерплячості суспільства до деяких злочинів може викликати посилення відповідальності за їх вчинення. Таким прикладом може бути Закон України №1707-VI від 05.11.2009 р. «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості», яким було передбачено внесення змін до КК України в частині посилення відповідальності за злочини, що вчиняються на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі або розбрату (п. 14 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 122, ч. 2 ст. 126, ч. 2 ст. 127, ч. 2 ст. 129 КК) або пов'язані із порушенням рівності громадян за відповідними ознаками (ст. 161 КК), чи пропагують відповідні ідеї (ст. 300 КК). Або Закон України №1689-VII від 07.10.2014 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини», яким розширюється застосування конфіскації майна як виду покарання та посилюються санкції норм про відповідні злочинні посягання (ч. 1-3 ст. 109, ч. 1-3 ст. 110, ст.ст. 111, 112, 113, 114, ч. 1-3 ст. 258, ч. 1, 2 ст. 258¹, ч. 1, 2 ст. 258², ч. 1 ст. 258³, ч. 1, 2 ст. 258⁴, ч. 1-5 ст. 260, ст. 261 КК).

Але, крім громадської правосвідомості та правової культури, суб'єктивний фактор характеризується таким явищем, як законодавча воля. Законодавча воля визначає сутність правового рішення, являє собою задум творця права, що він хоче втілити в змісті права. На жаль, в даний час суб'єктивізм законодавчої волі перетворюється в домінуючий фактор при прийнятті рішень в сфері кримінально-правового регулювання та характеризується намаганням вирішити за допомогою кримінального права та законодавства усі політичні, економічні і соціальні проблеми, що призводить до підвищення рівня криміналізації суспільства, зростання зневаги до кримінального закону та інших подібних негативних наслідків. Таким прикладом можуть слугувати Закон України №629-VIII від 16.07.2015 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку» або Закон України №2924-VI від 13.01.2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення в житлово-комунальному господарстві», якими, керуючись криміналізаційним приводом, законодавець вводить нові статті до Кримінального кодексу України. Й такі випадки непоодинокі.

ГУМАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Матеріали міжнародного науково-практичного симпозіуму, 2016

Другою тенденцією динаміки кримінального законодавства є гуманізація відповідальності. Гуманізм у кримінальному праві – це не тільки мінімум репресії та її максимальна м'якість. Це мінімум та м'якість репресії сумісні з завданнями охорони суспільства від злочинів та злочинців. В кримінально-правовій літературі надмірна гуманізація зазнає виправданої критики, оскільки «загрожує кризою гуманності. Йдеться про те, що вплив на злочинність повинен носити стабільний і поступальний характер. Якщо вчасно не ухвалювати послідовних (у т.ч. жорстких) заходів, то суспільство поступово сповзе в кримінальну кризу – і тоді наджорсткий репресивний метод починає видаватися усім єдиним засобом рятування» [2, с. 63].

Гуманізації кримінальної відповідальності шляхом декриміналізації діянь, пом'якшення санкцій або внесенням змін до Загальної частини КК були присвячені 15 законів, прийнятих за період чинності КК України 2001 р. Незважаючи на таку незначну їх кількість, слід визнати, що деякі з них дійсно підтвердили своє найменування, хоча й не без деяких застережень. Це Закони України №270 від 15.04.2008 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності», №4025 від 15.11.2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності», поодинокі випадки декриміналізації окремих діянь (№669-IV від 03.04.2003 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України» щодо виключення ст. 230 КК; №1723-IV від 18.05.2004 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо перетинання державного кордону України» щодо виключення ст. 331 КК; №1697-VII від 14.10.2014 р. «Про прокуратуру» щодо виключення ст. 381¹ КК) та деякі інші прояви гуманізації (№527-V від 22.12.2006 р. «Про внесення зміни до статті 69 Кримінального кодексу України»; №4016-VI від 04.11.2011 р. «Про внесення зміни до статті 306 Кримінального кодексу України» (хоча депеналізація, яка відбулася, пов'язана з попередньою помилкою у формулюванні санкції цієї статті); №838-VIII від 26.11.2015 р. «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання», тощо). Але частка таких «гуманних» законів у структурі змін та доповнень до КК України є незначною.

В той же час були випадки, коли один й той самий закон одночасно пом'якшував та посилював кримінальну репресію. Так, Законом України №1261-VII від 13.05.2014 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» були одночасно посилені санкції норм, передбачених ч. 1 ст. 364, ч. 1, 2 ст. 364¹, ч. 1-3 ст. 365² КК та пом'якшені санкції норм, передбачених ч. 1, 2 ст. 366 КК.

ГУМАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Матеріали міжнародного науково-практичного симпозиуму, 2016

Аналіз змін, які вже були внесені до КК України на теперішній час та які запропоновані в різного роду законопроектах, свідчать про ухил в бік посилення кримінальної репресії. За період з 2002 по 2016 рр. було прийнято близько 100 законів, які тим чи іншим шляхом посилювали кримінальну репресію. Більшість з них була спрямована на посилення санкцій діючих норм і створення спеціальних складів, що розширюють сферу кримінальних заборон і підсилюють їх каральний вплив. Крім того, посилення кримінальної репресії характеризувалося розширенням окремих ознак вже існуючих складів злочинів, що призводить до втягнення в «орбіту» кримінального закону все більшої кількості осіб. Про законопроекти й годі казати – майже всі вони спрямовані на введення нових статей або посилення відповідальності за вже існуючі злочини, або вказують на інші шляхи підвищення суворості кримінальної репресії. Аналіз законопроектів, зареєстрованих Верховною Радою України за всі сесії VIII скликання, не виявив жодного законопроекту, в якому фігурував би термін гуманізація, тоді як про посилення відповідальності мова йшла (безпосередньо в назві) у 34 законопроектах.

Дослідження динаміки кримінального законодавства дозволяє дійти висновку про певну однобічність відносно рівного його еволюційного розвитку. Надмірність кримінальної репресії не тільки зберігається в КК України, а й постійно зростає.

Список використаних джерел

1. *Квашис В. Е.* Гуманизм советского уголовного права / В. Е. Квашис. – М.: Юрид. литература, 1969. – 151 с.
2. *Дудоров О. О., Хавронюк М. І.* Кримінальне право: навчальний посібник / За заг. ред. М. І. Хавронюка. – К.: Ваїте, 2014. – 944 с.

Басиста Ірина Володимирівна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
та оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх
справ, факультет №3,
м. Івано-Франківськ

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАТРИМАННЯ ЯК ТИМЧАСОВОГО ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ

Слід повною мірою погодитися із тезою про те, що затримання особи без ухвали слідчого судді, суду є другою і основною формою (видом) тимчасового запобіжного заходу в українському кримінальному процесі, мета якого полягає у тому, щоб припинити кримінально протиправне діяння особи, попередити її